

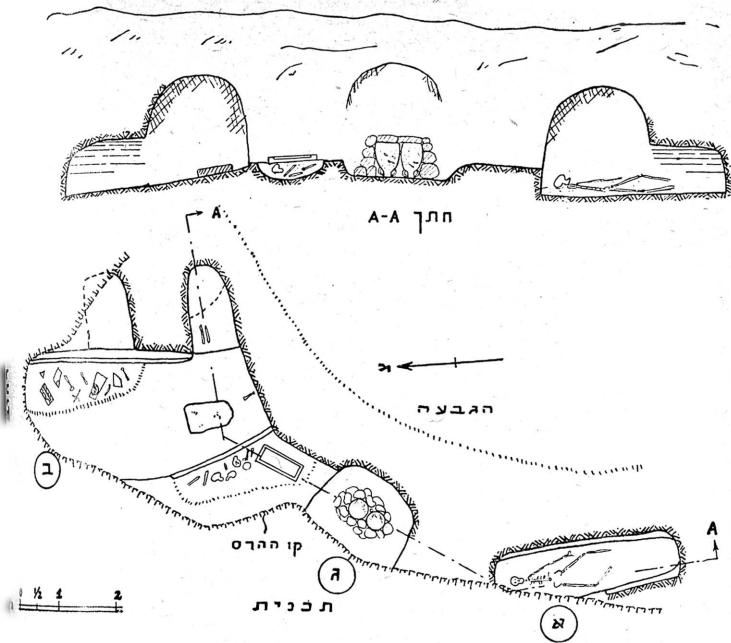
מערת-קברים יהודית קדומה ליד תל-אביב

מאת

י. קפלן

המקום: שיכון "דן" נמצא כק"מ אחד צפונית מעשר הטחנות שעל הירקון, משני צדי הכביש להרצליה. במדרונה הצפונית של הגבעה המרכזית שבשטח השיכון נגלו שרידי מערות-קברים. בראש הגבעה, ליד בריכת המים של השיכון, מפוזרים חרסים רומאיים על פני הקרקע. מקום זה נקרא חֲרָבַת סוּאֵלְמָה. כק"מ אחד מזרחית-צפונית מעשר הטחנות נמצאת חֲרָבַת סִדְרָה, המכילה שרידי יישוב מהתקופות ההיליניסטית, הרומאית והביזנטית; על פני הקרקע מפוזרים חרסים רבים מהתקופות הנ"ל, וכן נמצאו במקום מטבעות מן המאה הראשונה לספירה ואילך.

החפירות: ביום 11 באבגוסט 1949 הודיע מר שלימן, בא-כוח "דן" במקום, למשלחת הארכיאולוגית בתל קסילה על תגלית עתיקות בשטח, וגם הביא אתו שברי גלוסקמאות. לאחר שהודעתי על כך למחלקת העתיקות של מדינת ישראל, מילאה המחלקה את ידי לערוך חפירה במקום. אותה שעה עבדתי בחפירות תל-קסילה, וד"ר מייזלר ניאות מיד לשחרר אותי ומספר פועלים עמי לשם עריכת חפירה זו. תודתי נתונה לו בזה על כך. ב-18 באבגוסט יצאתי עם שלושה מהפועלים שעבדו בחפירות תל-קסילה אל המקום. לצערי מצאתי את שטח העתיקות הרוס ברובו על ידי בורות, שעשו עגלונים יהודים בשעת חפירת כרכאר. סלע הכורכאר במקום הוא צעיר ודומה לחול לבן שהתקשה אך מעט. קשה להעלות על הדעת, כי בסלע כה רך אפשר היה לחצוב מערות-קברים. ועל-כן קיוויתי למצוא במקום קברי-מהמורה בלבד. אולם עד מהרה שבתי וראיתי, כי צבע הסלע בכמה מקומות הוא אדמדם כצבע עפר הגבעה העליון, ולאחר שבדקתיו מצאתי בו שברי חרסים ועצמות. מכאן באתי לכלל סברה, שמערות-הקברים נעזבו פתוחות והעפר העליון נדרדר מטה ומילא אותן עד התקרות. התחלתי עוקב אחר הקווים המבדילים בין הסלע הלבן והאדום ונתברר לי, שבכמה מקומות מהווים קוים אלה קשתות של קמרונות-תקרה

וכוכים של מערות קברים. היו כאן שלוש מערות-קברים סמוכות זו לזו, ונשארו מהן שרידים מעטים בלבד.

מערת הקברים מס' א': מערה זו נמצאת בחלק המערבי של השטח, וממנה נשתמרו חלק מהקיר האחורי של חדר-קבורה ונצדו כוך אחד בלבד. מידות הכוך הן: האורך 1.25 מטר, הרוחב 0.55 מ', והגובה 0.85 מ'; כשליש מתקרת הכוך חסרה. רוחב החדר ליד קירו האחורי הוא כ-1.40 מ' בקירוב. החדר היה כנראה מכוון ממערב למזרח; יתר חלקי החדר והכוכים לא נשתמרו. ליד הקיר האחורי של החדר נמצא שלד אדם שכוב פרקדן ורגליו ממושקות. רגלי השלד נמצאו בחלקן בתוך הכוך, בחלק שתקרתו הרוסה. בשפך שמעל לשלד נמצאו כמה חרסים רומאיים אחדים מהם מצולעים. לא מצאתי כל שרידי גלוסקמות בשפך זה, ואף לא בשפך הקרוב לכוך.

מערת-הקברים מס' ב': מערה זו נמצאת בצדו המזרחי של השטח. מצאתי מיד את קו הקיר האחורי שלה בצורת קשת של עפר

אדמדם, בצידו השמאלי — כוך שחלקו האחורי הרוס, ובו כמה עצמות בלבד. צפונה לו נשתמר קיר של כוך שני. רצפת החדר יורדת בשיפוע כלפי צפון. קצהו הצפוני של החדר לא ברור, אבל במקום זה נמצא שקע ברצפה ובו שברים רבים של גלוסקמאות מעורבים בעצמות. הרצפה עולה בשיפוע חזק גם ממזרח למערב. בצד זה היתה, כנראה, כופיה או אצטבה. שטח זה גבוה מעל הממוצע של הרצפה כדי 30 ס"מ. על גבי השפך נמצא מכסה של גלוסקמה. בשקע האצטבה נחגלו הרבה עצמות אדם ושברי גולגלות. על הרצפה מול הקיר האחורי, בריחוק 50 ס"מ ממנו, נמצא לוח-אבן, שמידותיו הן 70X50 ס"מ ועוביו כ-12 ס"מ; בין הלוח והקיר האחורי נמצא בקבוק-זכוכית שלם.

בקיצור — לפנינו מערת-קברים בעלת שני כוכים, אצטבה ושקע ברצפה לצבירת מי-הגשמים שחלחלו דרך הסלע. פתח המערה היה, כנראה, בתקרה, מעל למקום בו נמצא לוח-האבן. מן העובדה, ששברי הגלוסקמאות נמצאו על הרצפה בשקע ורק שריד אחד, לוח הגלוסקמה הנ"ל, נמצא על האצטבה — יש להסיק, שהמערה נשדדה בזמן קדום ע"י שודדי קברים אשר הדפו את מכסה המערה כלפי הרצפה פנימה והריקו את הגלוסקמאות מתוכן ושפכו את העצמות והגולגלות לתוך השקע שבאצטבה. המערה נשארה פתוחה והעפר העליון האדמדם מילא את המערה כולה.

מערת הקברים מס' ג' נמצאת באמצע השטח, בין א' וב'. קצה הצפוני הרוס לגמרי, רק בצד דרום אפשר להבחין בחתך קמרון מלא עפר אדמדם. כ-60 ס"מ צפונית לקמרון נמצאו שני כדים הפוכים על פיהם ונתמכים באבנים מסביבם. תחתיתם הפונה כלפי מעלה חסרה והם היו מלאים עפר על גדותיהם (לוח ב', ציור 3)*. בתוך העפר נמצאו כמה עצמות בודדות (כנראה של ילדים); קוטר תחתיתו של הכד האחד, שצורתו אגסית, הוא — 31 ס"מ, וקוטרו של השני, שצורתו גלילית, הוא 28 ס"מ. דפנות הכדים צלעוניות, אך חריציהן אינן עמוקים. שברי כדים כאלה מצאתי גם בחפירות שערכתי לפני שנתיים ברמת-גן בגבעת הווקף בקבר מס' 1 (בחלקו העמוק התחתון).

הגלוסקמאות: בלוח ב', ציור 4 נראים שתי דפנות של אחת הגלוסקמאות. גלוסקמה זו מצטיינת בקישוטיה. הדופן המוארכת שלה

(* החצולמים הם מעשי ידי הא' מ. דינבורג, ת"א.

מחולקת לארבע גזרות, שבכל אחת מהן שושן הנתון בתוך מעגל, ואילו קצות הדופן העליונה והתחתונה עשויות בצורת ספין (פאנל), המורכב קשתות רצופות. המסגרות המעגליות והמלבניות שעל הגלוסקמה עשויות זיגזגים חרותים, ודמיונן כשרשרת. בדופן הצדדית שושן גדול התופס את מרבית השטח. שושן זה מוקף מסגרת העוברת מסביב לדופן. גם כאן ניכרים הזיגזגים כשהם נתונים במסגרות ובתוך עלי השושן. הגלוסקמות משוחות בכמה מקומות במשח אדום. לא נמצאו עליהן סימני כתב, פרט למקום אחד שבו חרותה האות (או הסימן) X, ולידה שלשה קווים זקופים. גלוסקמאות בצורת כדים: אין ספק ששני הכדים שנמצאו הפוכים על פיהם הן גלוסקמאות פשוטות, ששימשו תחליף לגלוסקמאות מאבן-הסיד הרכה שהובאו ממרחק ובלי ספק היו דמיהן מרובים.

סוף דבר: זו הפעם הראשונה שנמצאו גלוסקמאות בשטח השרון הדרומי. מערות-הקברים שייכות ללא ספק ליישוב היהודי שהיה קיים בח'רבת סַנְאֵלְמָה, והן אופייניות לתקופת הבית השני, היינו — למאה הראשונה לספה"נ. מן החפירות האחרונות בסביבה זו, ברמת-גן, ח'רבת סַנְאֵלְמָה ותל קסילה, יש להסיק מסקנות מסוימות על תפוצתו של הישוב היהודי באיזור הירקון בתקופת בית הורדוס. בספרות שבידינו מימי הבית השני אין כמעט זכר ליישובים החקלאיים האלה, אך החפירות המצומצמות הנ"ל מוכיחות שיישוב כזה היה קיים. אפשר לשער, כי שרידים דומים לאלה נהרסו עם תנופת הבנייה הגדולה של תל-אביב ופרבריה.